

Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna

Tuija Eronen: *YTL, tutkija, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto.*

Janus vol. 16 (1) 2008, 19-34

Janus

Tiivistelmä

Artikkelissa kerrotaan siitä, mitä dokumentit ja yhdessä muistelu tuovat näkyväksi lastenkodista. Artikkelissa yhdistyvät sosiaalityön dokumenttien tutkimus ja narratiivinen tutkimus kanssatutkimuksen menetelmän kautta. Yhdessä tutkimisen ja muistelun avulla tarkastellaan kahden lastenkodissa asuneen nuoren naisen kanssa erilaisia dokumentteja, jotka kertovat heidän elämästään samassa lastenkodissa 1990-luvun lopussa. Nuoret naiset ovat itse valinneet keskusteluissa tutkittaviksi päivittäisraportin, yhteenvedon, valokuvia ja retkivideoita. Dokumentit on jaettu analyysivaiheessa institutionaalisiin ja oman ja yhteisön elämän dokumentteihin. Erilaisten dokumenttien ja yhdessä muistelun kautta lastenkodista ja lapsuudesta syntyy moniääninen tarina. Lastenkodissa ja sen jälkeen tulisi olla mahdollisuuksia voimaannuttavaan yhdessä muisteluun, jossa oma elämä voidaan kertoa osaksi muiden tarinoita ja osaksi kulttuuria oman jatkuvuuden säilyttämiseksi. Tähän tarkoitukseen institutionaalinen asiakirjajadokumentointi on liian kapeaa.

Abstract

The article looks at what different types of documents and co-remembering can tell about life in a children's home. In this article co-operative research is used to combine social work documentation research and narrative inquiry. Co-research and co-remembering are used with two young adult women to research different documents of their lives in a children's home. They lived in the same children's home in the late 1990's. The young adults brought daily reports, case summaries, photographs and videos to discussion sessions. In analysis these documents were divided into institutional and personal/community documents. These different types of documentation together with co-remembering produce a multivocal story about the children's home and childhood there. Documentation of life in children's homes should include both personal/community and institutional documents. During and after living in children's homes people should be given opportunities to co-remember and tell stories together to ensure empowering personal and cultural continuity. Institutional documentation alone is too restricted for this.

Artikkelissa tarkastellaan, mitä erilaiset dokumentit ja yhdessä muistelu tuovat näkyväksi ja kerrottavaksi lastenkodista. Kirjoittaminen lähti liikkeelle kolmesta suunnasta: Ensimmäinen niistä liittyy narratiivisen tutkimuksen mahdollisuuksiin tuottaa asiakaslähtöistä kokemuksellista tietoa lastensuojelusta ja erityisesti lastenkodis-

ta yhtenä sen vanhimpana instituutiona. Toinen juonne liittyy lastensuojelun sosiaalityön tiedontuottamisesta käytävään keskusteluun. Tästä keskustelusta puuttuvat miltei kokonaan lastenkodille ominaisten dokumenttien tarkastelu ja asiakasnäkökulma dokumentteihin. Kolmas juonne oli puhdas sattuma.

Artikkelissa tarkastelen kahden lastenkodissa asuneen nuoren naisen kanssa erilaisia dokumentteja, jotka kertovat heidän elämästään. Yhdessä tutkimisen menetelmällä tutkimuksesta muodostuu vuorovaikutuksellinen käytäntö, jossa voidaan osin purkaa myös tutkijan ja tutkittavien hierarkkista suhdetta tiedontuottajina (Shaw & Gould 2001, 38–39; Tee & Lathlean 2004). Koska tarkastelemme mennyttä aikaa, joka on meille osin yhteistä, tutkimuksessa painottuvat myös kollektiivisen muistamisen ja unohtamisen elementit (Misztal 2003). Analyysissä nostan erityisesti esille tiedon todeksi määrittelyn, vastustuksen ja hämmennyksen hetkiä suhteessa erilaisiin sekä institutionaalsiin että oman ja yhteisön elämän dokumentteihin.

Kerronta, dokumentointi ja lastenkoti

Elämästä kertominen on sotkuista puuhaa. Se tapahtuu monissa tilanteissa ja muodoissa ja muuttuu kerronnan ajasta, tarkoituksesta ja paikasta riippuen. Se on joskus hiljaista ja toisinaan kovaaäänistä. Elämästä kertominen on Ken Plummerin (2001, 78–79) mukaan kiihtynyt niin paljon, että voisimme puhua jopa elämäkerrallisesta yhteiskunnasta. Länsimaissa pitkään jatkunut kehitys on johtanut kerronnan muodon muuttumiseen suullisesta yhä enemmän kirjoitetuksi. Kertomaan ovat päässeet myös ne yhteiskunnan jäsenet, joilla on vähemmän valtaa. Paradoksina on, että lisääntynyt kerronta voi auttaa ihmisiä ymmärtämään paremmin elämänsä ja voimaannuttaa, mutta samalla se voi tulla kontrollin välineeksi, jossa elämä kavenneetaan kulttuuriseksi mallitarinaksi ja kertomiselta riistetään sen autenttisuus. Kerronnan kiihtymisen liittyy sekä institutionaaliseen dokumentointiin että arkisen elämän dokumentointiin.

Viime vuosina on suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa nostettu esille tiedon tuottamiseen liittyviä haasteita ja kehittämisen tarpeita, jotka liittyvät sekä virallisen että nk. toisen tie-

don kehittämiseen ja tutkimusetiikkaan (esim. Hänninen ym. 2006; Laitinen & Uusitalo 2007). Lastensuojeluun liittyen Tarja Heino ja Tarja Pösö (2003; myös Pösö 2007) ovat tuoneet esiin valtakunnallisesti tuotetun virallisen tiedon puutteita. Lapsikeskeinen näkökulma taas pyrkii tekemään näkyväksi lapsen asemaa sosiaalityön kohtaamisissa ja lapsen tietoa (esim. Forsberg ym. 2006). Ian Shaw ja Nick Gould (2001, 18) väittävät, että institutionaalinen dokumentointi on yksi keskeinen tapa tuottaa tietoa sekä instituutiosta itsestään että sen tavoista luoda, käsitteellistää ja ymmärtää todellisuutta. Asiakirjoihin, niiden sisältöihin ja tuottamisen käytäntöihin perustuva näkökulma on ollut voimakkaasti esillä viimeaikaisessa suomalaisessa lastensuojelun tutkimuksessa (esim. Mäenpää & Törrönen 1996; Heino 1997; Saurama 2002; Kääriäinen 2003; Kitinoja 2004; Raitakari 2006).

Dokumenteilla on kiistaton ja samalla hankala asema lastensuojelutyön tiedonmuodostuksessa. Katie Princen (1996, ix) tutkimuksessa sekä asiakkaat että työntekijät näkivät dokumentoinnin tutkimuksen alussa "tylsäksi" rutiiniksi, joka tapahtui varsinaisen kohtaamisen jälkeen. Hänen mukaansa tällä asenteella pyrittiin välttämään dokumentointiin liittyviä jännitteitä. Sosiaalityön dokumentoinnissa arkinen eletty, puhuttu ja tulkittu kohtaaminen kirjoitetaan sanoiksi, jotka ovat luettavissa ja uudelleen tulkittavissa vuosien ja vuosikymmentenkin kuluttua eri tilanteissa ja ehkäpä erilaisiin tarkoituksiin. Erja Saurama (2002, 51–52) korostaa, että institutionaalisten dokumenttien tehtävänä ei ole vain asioiden muistiin merkitseminen vaan asiakirjat tuotetaan aina hallinnon näkökulmasta ja niiden pohjalta tehdään päätöksiä. Siksi on olennaista, kenen tulkinnat tilanteista päätyvät asiakirjoihin ja dokumentteihin. Tulkinnat tilanteista voivat olla hyvinkin ristiriitaisia. Aino Kääriäinen (2005, 166–167) näkee dokumentoinnin olevan keskeinen osa lastensuojelun sosiaalityön tiedontuotannossa. Hän toivoo Princen (1996, 187) tavoin, että dokumentointi voisi toimia

asiakkaan ja työntekijän välisen ymmärryksen lisääjänä.

Käytännöllisten painotusten lisäksi asiakkaan tieto nähdään tärkeänä myös tutkimuksellisesti. Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö (2006, 214) pitävät asiakasnäkökulmaa tärkeänä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa silloin, kun on syytä olettaa, että ilmiö näyttyy erilaisena eri toimijoille. Elizabeth Withmoren (2001, 85) mukaan asiakasnäkökulmaa ja erityisesti kansatutkijuuutta painottava sosiaalityön tutkimuksen tuottama tieto on myös "täydempää", koska se sisältää tietoa sekä vallan keskuksesta että marginaalista ja antaa tutkittaville mahdollisuuden määritellä tietoa todeksi tai vastustaa sitä. Tällainen tutkimus mahdollistaa informaation keräämisen ja analysoinnin toisin ja tekee tilaa toisin tietämiselle.

Lastenkodit ovat yksi lastensuojelutyön vanhimmista institutionaalisista toimintamuodoista. Lastenkoteihin liittyvästä asiakastyön dokumentoinnista tai arkisesta elämän dokumentoinnista ei ole tutkimuksia eikä kovin paljon ammatillista keskusteluakaan. Suomalainen lastensuojelun laitostutkimus on kokonaisuudessaan hyvin vähäistä. Tieto laitoksista perustuu enemminkin itsestään selvyysiin ja stereotyyppioihin kuin tutkimukseen. On surullista toistaa tätä jo niin monen muun käyttämää lausetta (ks. Pösö 2005, 129). Sekä lastenkoteja että koulukoteja on kuitenkin tutkittu etnografisissa tutkimuksissa (esim. Törrönen 1999; Pösö 2004), joissa muuhun aineistonkeruuseen yhdistyy usein asiakirjojen käyttö ja haastattelut. Laitoksissa tuotetaan päivittäin rikkaita narratiivisen tutkimuksen aineistoja (Shaw & Gould 2001, 154). Lastensuojelun narratiivinen tutkimus on Suomessa kuitenkin vielä ohutta ja perustuu muutamiiin artikkeleihin julkaistuihin tutkimuksiin (Eronen 2004; Kekoni 2004).

Kertomukset ja tarinat ovat Catharine Kohler Riessmanin (1994, 68–69) mukaan ensisijainen

tapa, jolla ihmiset tekevät kokemaansa ymmärrettäväksi. Erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa tulisi kunnioittaa kertojien tapaa merkityksellistää kertomaansa. Tarinan kerronnassa on aina kyse itselle kertomisen lisäksi myös muille kertomisesta. Tarinoiden kertominen ja yhdessä muistelu ovat neuvottelua kontekstista. Jerome Brunner (1991, 17) ajattelee, että juuri kontekstisensitiivisyys tekee tarinallisesta keskustelusta elävän mahdollisuuden neuvotella kulttuurisista merkityksistä. Sinä kerrot oman versiosi ja minä omani, emmekä useinkaan tarvitse ulkopuolisia ratkaisemaan tilannetta. Kun narratiivit kerrotaan yhdessä, kerronta vaatii neuvottelua positiivisista merkityksistä, jotka vaikuttavat kerronnan etenemiseen. Myötämielisyys ja oletus relevanssista tasapainotetaan epäilyn ja tietämättömyyden kanssa.

Arkisessa vuorovaikutuksessa erilaisten tarinoiden ja versioiden yhtäaikaista olemista voi jopa pitää rikkautena. Liz Stanley (1992, 158) käyttää mikroskoopin ja kaleidoskoopin metaforia selittäessään kahta erilaista näkemystä ja niihin liittyviä todellisuuskäsityksiä suhteessa kerrottuihin tapahtumiin. Kun tarinaan tai dokumenttiin suhtaudutaan realistisena kerrontana, oletetaan, että riittävän tarkasti katsoen siitä voidaan löytää asioiden todellinen kulku tai kertojan sisin minä. Mikroskoopilla voidaan syventää ja tarkentaa tätä kuvaa niin, että se lopulta piirtyy tarkasti. Vastakohtana tälle Stanley (emt.) pitää kerrontaa enemmän kaleidoskooppimaisina. Jokaisella uudella katsomiskerralla kuva muodostuu erilaiseksi. Kuva koostuu samoista elementeistä, mutta ne muuttavat hivenen järjestystään ja muodostavat uuden kuvan.

Lastenkodissa yhdistyvät useat kertomukset ja dokumentit toisiinsa päällekkäisiksi tai yhtäaikaiksi versioiksi lapsen elämästä. Kertojina voivat olla lapset itse, vanhemmat, lapsen sukulaiset, laitoksen työntekijät, sosiaalityöntekijät, koulun ja terveydenhuollon ammattilaiset. Samalla siellä yhdistyvät erilaiset kerronnan ja dokumen-

toinnin jännitteiset tavoitteet. Lastenkodista tarkasteltuna dokumentin käsite laajenee tar koittamaan muutakin kuin institutionaalista asia- kirjadokumenttia (Princen 1996). Dokumentit ovat rajallisia, säilytettävissä olevia tallenteita elämästä, kokemuksista ja sosiaalisista käytän- nöistä. Ne voivat olla myös luovan prosessin tuloksia. (Morgan 2000, 119.) Lastenkodissa tuotetut dokumentit voi jakaa karkeasti kahteen eri ryhmään kertojan ja kerronnan tarkoituksen mukaan. Ensimmäinen ryhmä koostuu institu- tionaalista dokumenteista, jotka on tuotettu instituution tarpeisiin ja joiden tehtävänä on kannatella institutionaalista muistamista ja toi- mia erilaisten päätösten perusteluina. Toinen dokumenttien ryhmä taas sisältää kirjoitetut tai kuvatut dokumentit, joiden tehtävänä on yksilöllisen ja yhteisöllisen muistin kannattelu. Kaikkeen dokumentointiin sisältyy valtasuhde kertojan ja kuulijan, kirjoittajan ja lukijan tai ku- vaajan ja katsojan välillä. Valtasuhteeseen liittyvät usein myös tarinan kerronnan vaikeudet lasten- kodissa. (Överlien 2004, 37–38.) Kerronnalla ja dokumentoinnilla säädellään nähdäksi tulemistä, yksilöllistä ja sosiaalista muistia.

Tutkimuksen asetelma, jossa luimme ja katse- limme yhdessä lastenkotiaikaisia dokumentteja ja keskustelimme niiden erilaisista merkityksistä, poikkeaa aiemmista suomalaisista lastensuojelun dokumentointiin liittyvistä tutkimuksista ja myös narratiivisesta elämäkerrallisesta tutkimukses- ta. Shaw ja Gould (2001, 38) väittävät, että sosiaalityön tutkimuksessa ja laadullisessa tut- kimuksessa yleensäkin ollaan ottamassa askelta postmodernista ja narratiivisesta tutkimuksesta kohti kanssatutkijuutta, voimaannuttavaa ja po- sitionaalista tutkimusta. Tällöin narratiivin käsite muuttuu kirjaimellisesta elämäntarinan kerto- misesta laajemmaksi ja lopulta väitteeksi, että tutkimuksen tuottamat teoriat ja metodit ovat eräitä retoriikan muotoja, suostuttelua tai jopa itsessään tarinan kerrontaa. Tällaisen tutkimuk- sen ”äänien” vaihtelu ja puhujien päällekkäisyys

voi myös luoda uusia mahdollisuuksia voimaan- tumiselle.

Sattuma ja yhdessä kertominen

Kun olin keväällä 2004 aloittamassa lastenko- dissa asuneiden elämäntarinoiden keräämistä tutkimukseni aineistoksi, tapasin Katin, Katjan ja Johannan. He olivat poikenneet lastenkodissa tutustumassa papereihinsa ja lainaamassa lo- mavideoita kopioitavaksi. Nuoret naiset olivat asuneet lastenkodissa osan lapsuuttaan ja nuo- ruuttaan. Minä taas olin ollut siellä jonkin aikaa työssä vuosituhannen vaihteessa. En ollut puhu- nut heille tutkimushankkeestani aiemmin, mutta en voinut antaa tilaisuuden mennä ohi. Kerroin olevani kiinnostunut siitä, miten ja mitä lasten- kodista voi puhua, kirjoittaa ja kertoa. Miten lastenkodissa asuminen jäsentyy osaksi omaa tarinaa? Nuoret naiset suhtautuivat sanoihini kukin tavallaan. Johanna innostui. Jos haluaisin haastatella häntä, hän voisi kertoa elämästään lastenkodissa. Katja kysyi, olinko lukenut Elä- mäni tarina nimisen kirjan (Bardy & al. 2000), sillä siinä oli jo monia elämäkertoja, joista saisin tietoa tutkimukseeni. Tosin hänen mieles- tään monet niistä kertoivat vanhoista ajoista ja lastenkodit olivat siitä muuttuneet jo ihan toi- senlaiseksi. Kati kysyi, miksi lastenkodista pitäi- si erityisesti puhua, sillä eihän siinä ole mitään ihmeellistä kerrottavaa. Tästä keskustelusta alkoi retkemme erilaisten dokumenttien maailmaan. Tällä sattumalla oli artikkelin aineiston ja tutki- musmenetelmän valinnan suhteen suuri merki- tys (ks. myös Virokannas 2007.)

Kolmen nuoren naisen ryhmä kutistui kahteen, sillä Johanna muutti toiselle paikkakunnalle opis- kelemaan. Meitä oli keskustelemassa ja yhdessä tutkimassa kolme: minä Tuija (43v.), Kati (19v.) ja Katja (21v.). Yhdessä tutkiminen tarkoittaa Paul Wilkinsin (2000) mukaan laajimmillaan, että tutkimusta tekee ihminen ihmisten kanssa eikä ihmisistä. Tällainen tutkimustapa tuo mu-

kanaan eettisiä haasteita, joita ei voi ennakolta tietää vaan ne on ratkaistava tutkimuksen kuluessa. Tutkimuksen eettisyys rakentuu siitä, miten näitä tilanteita matkan varrella kohdataan, eritellään ja mitä niistä raportissa kerrotaan. (ks. Tee & Lathlean 2004; myös Syrjälä ym. 2006.) Kanssatutkijuuella voidaan tasa-arvoistaa tutkijan ja tutkittavien suhdetta aineistoa kerättyä ja osin myös sitä analysoitaessa. Katin ja Katjan vapaaehtoisuuden ja itsemääräämisen korostaminen oli minulle tärkeää ja siirtyminen keskustelujen läheisestä ilmapiiristä analyttisempaan tutkimuksen kirjoittamiseen oli tuskallista. Kanssatutkijuus ei poista tutkijan vastuuta ja valtaa tutkimuksen tekemiseen liittyvistä valinnoista ja eikä tietoisien oman tunnetyön tekemistä siirryttäessä keskustelujen läheisestä tunnelmasta toisten elämästä kirjoittamiseen. Läheisestä tutkimussuhteesta irrottautuminen vei paljon aikaa. (ks. Laitinen & Uusitalo 2007.) Ruthellen Josselsonin (2004) mukaan narratiivinen tutkimus on toisten elämästä kirjoittamista ja osin myös tunkeilua, sillä läheisessä suhteessa tuotettu tieto on kuitenkin tarkoitettu julkaistavaksi.

Neuvottelimme alussa kanssatutkijuuden tasosta, jossa yhtenä muotona olisi ollut yhdessä kirjoittaminen, jota Kati ja Katja pitivät kuitenkin itselleen liiallisena. He halusivat osallistua tutkimiseen enemmän "aineistona" kuten Katja sitä kuvasi ja niin, että minä olen tutkija. Keskustelimme myös tutkimuksen tavoitteista, mahdollisista hyödyistä ja haitoista, joita tutkimuksella voi olla. Nuoret naiset pohtivat, ettei tutkimukseen osallistumisesta olisi heille itselleen hyötyä eikä haittaa, mutta he halusivat auttaa minua ymmärtämään paremmin lastenkodissa elettyä lapsuuttaan. Elämästä lastenkodissa ei voi kertoa kertomatta myös muista ihmisistä. Olen muuttanut Katin, Katjan ja muiden tutkimuksessa esiintyvien henkilöiden tunnistettavuuteen liittyvät tiedot.

Keskustelumme olivat sekoitus aktivoivaa, dialogista haastattelua ja lähestyivät paikoin arkista

jutustelua ja vuorovaikutusta (ks. Gubrium & Holstein 2003, 39–45). Josselsonin (1995, 31) mukaan narratiivisessa tutkimuksessa juuri läheisyys mahdollistaa ymmärtämisen. Kirjoittasani olen pyrkinyt olemaan uskollinen läheisyydessä syntyneelle ymmärrykselle. Nuoret saivat itse valita, mitä dokumentteja he toivat yhdessä luettaviksi ja tutkittaviksi. Tapasimme kuusi kertaa syksyn 2004 ja kevään 2005 aikana minun kotonani. Tapaamisemme kestivät kerrallaan noin kolme tuntia ja osa keskusteluistamme on nauhoitettu. Nauhoittamatta jäivät keskustelut, jotka kävimme autossa ennen tai jälkeen "virallisen" keskusteluosuuden. Osan litteroiduista nauhoituksista Kati ja Katja lukivat ennen seuraavaa tapaamista.

Dokumenteissa on sekä lastenkodin työntekijöiden kirjoittamia raportteja että nuorten itsensä ottamia valokuvia ja kuvaamia videoita. Katjalla oli myös sukulaisilta saatuja valokuvia. Aineistoa analysoitiin ja merkityksellistettiin vuorovaikutuksellisessa prosessissa samaan aikaan, kun sitä luettiin tai katseltiin. Dokumenttien pohjalta syntyvät keskustelut ja tulokset ovat eräänlaisia kollektiivisen muistin tiivistymiä, joissa sekä muistaminen että unohtaminen tulevat yhteisöllisesti säädellyksi. Muistaminen ja menneen reflektointi on mahdollista vain nykyhetken käsittein, tästä hetkestä, identiteetistä ja tämän päivän kontekstista käsin. (ks. Misztal 2003, 11–14.) Olen pyrkinyt tuomaan esille dokumenttien kerronnasta ja käymistämme keskusteluista kohdat, joissa erityisesti yritimme löytää yhteistä ymmärrystä ja joko löysimme sen tai jäimme hiljaisina hämmennyksen valtaan. Tietoa ei voi aina kiistää tai vastustaa eikä vahvistaa sitä myötämielisyydellä vaan toisinaan edessä on vain hämmennys. Seuraavaksi siirryn analysoimaan tätä prosessia.

Institutionaaliset dokumentit

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän dokumentointityö, erilaisten päätössiakirjojen ja suun-

nitelmien tuottaminen määrittäytyi nuorten aikuisten näkökulmasta lastenkodissa asuessa näkymättömäksi ja marginaaliseksi. He kertoivat päätösten kuvaavan enemmänkin vanhempien elämää kuin heidän elämäänsä. Molemmat nuoret naiset olivat käyneet lukemassa paperinsa tai niitä oli löytynyt sattumalta elämän erilaisissa tilanteissa. Suullisen ja kirjallisen kerronnan perinteet eroavat toisistaan siinä, että suullisessa muistelussa siirretään tarinoita sukupolvelta toiselle puheen ja läsnäolon välityksellä, kun taas kirjallinen kerronta jättää lukijan aina oman tulkinnan varaan (Plummer 2001, 79). Sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat dokumentit jäävät yhä nuorten oman tulkinnan varaan. Yhdessä tutkimisen ja muistelun kautta tutustuimme Katin raporttikirjan monistettuihin lehtiin, jotka hän oli hakenut lastenkodista tultuaan täysikäiseksi ja yhteen yhteenvedoon, jonka hän oli myös saanut monistettuna itselleen. Nämä institutionaaliset dokumentit kertovat menneestä ajasta 1990 – luvulla.

Yhteenvedot eli koko elämä neljällä sivulla

Laitosten dokumentointikäytäntöihin voivat kuulua yhteenvedot, joita tehdään työnohjauksellisessa tarkoituksessa erilaisiin oppimistilanteisiin tai lähetetään sosiaalityöntekijälle yhteenvedoina lapsen tai nuoren tilanteesta ennen huoltosuunnitelmanneuvottelua. Yhteenvedoissa on piirteitä case -tutkimuksesta, jossa lapsen tilannetta yritetään ymmärtää tietystä näkökulmasta ja mahdollisimman tiiviisti kirjoittaen. Katin yhteenvedon näkökulmaksi oli määritelty lapsen näkökulma. Tosin keskustelussa Kati ei muistanut, että yhteenvedon tekijä olisi erityisesti haastatellut häntä tai jutellut hänen kanssaan. Näkökulma oli tuotettu pikemminkin eläytymällä. Vaikka molemmat nuoret naiset olivat lukeneet yhteenvedon ja heidän välisensä luottamus rohkaisi minua lukemaan sitä, olin epävarma. Keskeytin lukemiseni monia kertoja varmistaakseni,

että molemmat halusivat jatkaa, sillä muuten en olisi uskaltanut kysyä mitään näin arkoja asioita. Keskustelimme yhteenvedosta ja Kati kuvasi sitä todentuntuiseksi tapahtumien kuvaukseksi ja sanoi, että hän voisi kirjoittaa itsekin elämästään samoja asioita.

Tuija: No...mmmm...sitten tässä sanotaan **”Tällä hetkellä Katin tilanne näyttää siltä, että hän tulee asumaan lastenkodissa isoksi asti.”**

Kati: (nauraen) Isoksi asti...

Tuija: (rykii) Sillä siis tarkotetaan, että 18-vuotiaaksi asti. **”Hänen tilanteensa huomioon ottaen se voi olla hyvinkin paras tarjolla oleva vaihtoehto. Kati asuu lastenkodissa ihan mielellään. Mieluummin hän sanoisi asuvansa kotona, mutta koska isä on kuollut lastenkotikin on ihan hyvä paikka.”**

Katja: Lastenkotikin on ihan hyvä paikka... (lyhyt hiljaisuus)

Tuija: Niin...mut ...no...mut jos olet siis sanonut näin?

Kati: mmm.

Tuija: Et mieluummin asuisit kotona, mut koska isä on kuollut, ni lastenkotiki on ihan hyvä paikka.

Kati: mmm

Tuija: Ni tässähan todetaan, et sitä vaihtoehtoa ei enää ole, jolloin lastenkotikin on parempi paikka kun...sis mikä?

Kati: Niin mikä? (lyhyt hiljaisuus)

Tuija: Ku sähän olit asunu siskolla ja tädin luona...

Kati: Joo. (pitkä hiljaisuus) (H3)

Katkelmassa myötämielisyys, kiistäminen ja hämmennys seuraavat toisiaan ja muuttuvat toistoissa ”lastenkotikin on ihan hyvä paikka” miltei poeettiseen muotoon, jota pitäisi tekstisäkin seurata pitkä hiljaisuus.

Muistot ja kertomukset lastenkotiin asettumisesta, vaihtoehtomuudesta, viimesijaisuudesta ja vastentahtoisuudesta tulivat keskusteluhimme yhteenvedoa lukemalla.

Tuija: No sitten täällä kerrotaan sinusta. ”*Kati oli sulkeutunut ja arka lapsi. Hän ei pahemmin puhunut asioistaan. Ensinnäkin täytyy lastenkodissa pyrkiä luomaan luottamuksellinen suhde tyttöön. Erityisesti omahoitajat lähtivät tietoisesti luomaan tätä suhdetta*”. (hiljaisuus)

Tuija: Tuntuuko tää semmoselta, sun mielestä, niinku todelta?

Kati: Joo.

Katja: Eiks Päivi ollu sulla ekaks omahoitajana?

Kati: ...joo.

Katja: Niin sen mä muistan, et se olikin niinku sellanen ihminen.

Kati: Niin oli. (H3)

Merkitsekö Katin ”joo” kysymykseeni, että hän hyväksyi itsestään tulkinnan arkana ja hiljaisena lapsena? Ei välttämättä. Kuitenkin hyväksyimme yhdessä käsityksen Päivistä ihmisenä, joka osaa lähestyä myös arkoja, sulkeutuneita ja hiljaisia lapsia ja olla lähellä. Lastenkotiin tuloajasta keskusteluun liittyi samanaikaisesti hiljainen surumielisyyttä, johon sekoittui lämmin, arvostava ja helläkin vire ensimmäistä omahoitajaa kohtaan.

Myötämielisyyttä tekstiä ja sen kuvausta kohtaan murtui kuitenkin hiljalleen, kun kirjoittaja alkoi käyttää tavoitteiden asettamisen ja kuntoutuksen sanastoa.

Tuija: ... No, sitten tääl on tämmönen arvio, että ”*lastenkodissa on pystytty selvästi edistämään ja kehittämään Katin toimintakykyä*”.

Katja: Toi on kauhee...Ihan ku sä oisit joku laite...

Kati: Niin, niin...

Katja: Et niinku tänä vuonna on parantunu 50%

Kati: Niin...niin... (hiljaisuus) (H3)

Jos olisin lukenut yhteenvettoa yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa, lause olisi saanut meidät vakuuttumaan, että sijoitus oli onnistunut. Katjan kiivas keskeytys ja Katin vahvistus saivat minut hiljaiseksi ja hämmennyksiin. En ollut tullut ajatelleeksi, että toimintakyky tosiaankin voisi liittyä

erilaisten laitteiden tehojen parantamiseen, sillä pidin itsestään selvänä oppimaani käsitystä, että kuntoutuksen kieli on aktivoivaa ja neutraalia.

Raporttikansiot eli lapsi lastenkodin ajassa ja tilassa

Lastenkotien käytännön työssä raporttikansioilla on keskeinen tiedonvälittämisen tehtävä. Lastensuojelulaitosten asiakasdokumentointikäytännöt perustuvat nykyään 2000-luvun vaihteen yksityisyyden suojaa korostavaan lainsäädäntöön¹, mutta ennen tätä lainsäädäntöä lasten yksilölliset raporttikansiot saattoivat olla laitoksissa harvinaisia. Raporttikansioon kirjoittaminen ja sen lukeminen oli kuitenkin tärkein arkisten asioiden jatkuvuuden varmistamisen ja tiedonvälittämisen keino laitoksissa, joissa tehdään kolmivuorotyötä. Raporttikansiot ovat myös eräänlainen institutionaalinen muisti, jonka avulla kerätään ja välitetään tietoa lapsesta laitoksessa työntekijältä toiselle ja myös sosiaalityöntekijöille.

Lasten ja nuorten laitoshoidon liittyy moninkertainen määrittelyksi tuleminen, mikä vaikuttaa ruumiin sijoittumiseen aikaan ja paikkaan. Määrittelyt eivät ole vain kielellistä kamppailua identiteetistä ja strategioita, vaan niillä on merkittäviä ja peruuttamattomia vaikutuksia ruumiillisena kokemuksena, paikan ja sosiaalisten suhteiden laadun muutosten seurauksina (Karnik 2001). Molemmat nuoret olivat lukeneet osia raporttikansioitaan jo aikaisemmin, mutta oman raporttikansion lukeminen täysi-ikäisenä oli heille hämmäntävä ja outo kokemus kuten Katja kertoo: ”*Oikeesti se, miten ne oli kääntynyt ne asiat ihan päällelleen. Tai oikeesti aika vähänhän musta oli kirjoitettu, kun mähän olin niin tavallinen ja kiltti ja normaali ihminen (heh-heh) et mut jotkut asiat, jotka oli ihan pieniä, niin niitä oli saatettu paisuttaa ihan.*” (H1)

Raporttikansioista voi siis lukea Katjan tavoin työntekijöiden erilaisia kirjaamistapoja. Oma tavallisuus ja "normaalius" näkyy heti kansion koosta. Onko niin, että mitä ohuempi kansio on, sitä paremmin asiat menevät? Lapsen arjen raportointiin laitoksessa liittyy samoja elementtejä kuin sosiaalityöntekijän tekemään lastensuojelutaktin ylläpitoon. Myös lastenkodin työntekijät joutuvat "nimettömien ilmiöiden nimeämisprosessiin" (Saurama 2002, 52) ja tekemään nopeitakin päätöksiä tekemiensä tulkintojen perusteella. Työntekijän on tulkintansa perusteella ratkaistava erilaisia arkisia lasta koskevia asioita.

Tuija: --" *Puhuin Katille*"... siis sä olet valittanu päänsärkyä ja vatsakipua, " *psykosomaattisista oireista, epäillen hänellä näitä olevan. Ruoka ja tupakka...*"

Katja: (keskeyttää) Nyt toi alkaa oleen jo ihan vainoharhasta. Väittäks ne, et ku oikeen niinku psyykkää itteensä, ni tulee maha kipeeks?

Tuija: Ni, idea on se, et on ajateltu, et sä (Kati) yrität lintsata tavalla tai toisella siitä liikunnasta...

Kati: mmm

Tuija: ...ja oli se tapa niinku mikä tahansa tai mitä tahansa sä sanot, ni se on ikään kuin jotain millä sä yritän päästä siitä liikunnasta.

Kati: mmm

Tuija: Näinkinhän voi joskus tehdä, mutta sitten taas... niin siinä on siis ajateltu. No, sitten on ... " *Ruoka ja tupakka maistui myös illan aikana, josta en malttanut olla Katille mainitsematta. Kati nukkumaan ilman kipuja ja särkyjä. Muodon vuoksi mittasimme lämpöäkin.*" Sitten on käyny niin hyvin että... voiko olla tosiaan näin, et täst sitten puuttuu sivuja..." *Muodon vuoksi mittasimme lämpöäkin tuossa illan suussa 36.8.*" Kyl tää jatkuu ihan tästä, mut sit tästä vaan puuttuu viikko. Sitten jatkuu taas jälki-istunnoilla ja ...

Katja: Ois hyvä kattoo kyl käsialasta, et kuka ain kirjottaa? (H3)

Raporttikansion sivuja lukiessa kiinnitin huomiota aukkoisuuteen ja siihen, että tarinat jäävät kesken, sillä kansioista saattoi puuttua kaikki merkinnät viikonkin ajalta. Ymmärrystapani oli lukemishetkellä kiinni myötämielisessä oletuksessa, että työntekijät raportoivat faktoja ja pitivät huolta heille annetusta tehtävästä "huolehtia lapsen terveydestä ja kehityksestä". Katja tuo esiin voimakkaan vastustuksen "Nyt toi alkaa oleen jo ihan vainoharhasta". Minä taas yritän selvittää yliselittämällä ja kuvittelemalla työntekijän ajatuksia rivien välistä ja aiemmasta tekstistä, joissa kerrottiin Katin poissaoloista liikuntatunneilta. Yritäkö puolustaa vainoharhaisuutta? Edellä olevassa katkelmassa kamppailua käydään lapsen paikasta ja oikeudesta sairaille varattuun erityishoivaan. Työntekijä tekee raportoidessaan määrittelyään vilpin tai "psykosomaattisen oireilyn" epäilyn läpi. Katin "mmm" oli minusta vahvistus ajatukseeni raportointiaikaa värittäneestä epäilystä. Keskustelussamme Kati toteaa, että oli myös pahempia asioita, joita työntekijät eivät edes osanneet epäillä. Joskus vallalla on siis ollut epäilyn, epäluottamuksen ja vainoharhaisuuden ilmapiiri aikuisten ja lasten välisissä suhteissa. Raportointikäytännön Kati ja Katja kertoivat myös johtaneen laitoksessa asuessa siihen, että kaikkia asioita ei voinut kertoa aikuisille. Kokemuksen myötä oppii salaamaan ja olemaan kertomatta.

Työntekijät voivat valita kirjoitustyyliänsä, kirjoittamisen määrän ja myös asiat, joita he kirjoittavat. He olivat voineet kirjoittaa myös nimettömyyden suojassa, sillä raporttikansioon ei vielä tuohon aikaan, 1990-luvulla, laitettu edes työntekijän nimikirjaimia. Raporttikansion lehtiä lukiessa nuoria alkoi kiinnostaa työntekijöiden yksilöllinen kirjoitustyyli ja raportointiote. Raportoitujen asioiden totuudellisuus murtui ja kiinnostavaksi nousikin työntekijän persoonallisuus ja nuoren oma, ehkäpä ristiriitainen suhde työntekijään.

Katja: Mut sellai, et justii, ku Marjatta kirjottaa sit asioista ja Heidi kirjottaa tommost hirveen asenteellista tekstiä, mistä mun mielest...

Kati: Ja samoin Hannele, et sielt tulee ihan hirveest tekstii...

Tuija: mmm

Katja: Se on, et niil sanamuodoilla ja valinnoilla tekee siit tosiaankin jotenkin silleen, et miten se oma asenne näkyy. (H3)

Tulkinta siitä, että raporttikansion paksaus ja kirjoitetun tekstin määrä olisi jotenkin suhteessa omaan "normaaliuteen" tai tavallisuuteen, murtui. Kiinnostavaksi nousikin kirjoittaja ja hänen tekstinsä.

Seuraava pieni tekstin ote tulee tulkituksi tilanteeseen liittyvien muistojen kautta työntekijän "asioista kirjoittamiseksi", joka tarkoittaa tapahtumien kuvaamista ja puhutun kirjaamista. Arka ja intiimi tilanne on kirjoitettu lyhyesti ja siihen liittyvät tunnemuistot tulevat käsitellyksi haastattelutilanteessa karnevalistisesti, näyttelemisellä ja naurulla.

Tuija: No, sit tääl on, et **"Aamulla Kati kävi ehkäisyneuvolassa hakemassa reseptiä, jota ei saanut, kun omahoitaja on niin "vammainen"**. (H3)

Kati ja Katja purskahtavat hillittömään nauruun ja näyttelevät kohtauksen ehkäisyneuvolassa, jossa molemmat ottavat terveydenhoitajan roolin. Katin sanat omahoitajan vammaisuudesta siirretään kohtauksessa terveydenhoitajan suuhun "faktana".

Kati: Niin etten mä anna sitä nyt siks, ku...

Katja: ...niin, ku omahoitaja, se on niin vamma-ne... (Yhdessä hihitystä).

Tuija: mmmm **"Suuttui, kun katseli siivouslistaa ja väitti, ettei hänellä ole mattojen tamppausta ja vetäisi kaikki nimilaput lattialle. Rauhoittui pian ja nyt keräilee mattoja."** (H3)

Keskustelimme siitä, miksi tämä kirjoittamistyyli tuntui tilanteeseen liittyen sopivalta ja jopa asialliselta. Miksi Marjatan teksti tuli tulkituksi niin myötämielisesti? Tulkinta kirjoittamisen "asiallisuudesta" muodostui sen tiedon varassa, joka meillä oli Katin ja omahoitaja Marjatan suhteesta. Katja muisteli, että Marjatta oli herkkä ihminen ja itkikin välillä riitojen jälkeen, jotka hänen muistinsa mukaan olivat äänekkäitä. Marjatta on kuvannut Katin suuttumuksen ja vihan selettämättä tai tulkitsematta sitä. Hän olisi voinut kirjoittaa myös toisin. Keskustelun aikana Katin vihaisuus puettiin koomiseksi kohtaukseksi. Tällainen kirjoittaminen hyväksyttiin ja se tuntui meistä kaikista hyvältä, koska se antoi tilaa omille tunnemuistoille teini-ikäisenä olemisesta ja tilanteen jännitteisyyttä voi katsella vuosien päästä toisin silmin.

Omat ja yhteisön dokumentit

Yhdessä tutkimisen ulkopuolelle jäivät päiväkirjat ja kirjoitetut elämäntarinat, jotka määrittivät yksityiseksi tavaksi jäsentää ja pohtia oman elämän tapahtumia ja niihin liittyviä tunteita ja merkityksiä. Toisaalta elämäntarinan kirjoittaminen nähtiin myös rutiiniksi. Molemmat nuoret ovat kirjoittaneet omaelämäkertansa. Katja piti sitä antoisana itselle tapahtuvana oman elämän jäsentämisen ja pohtimisen tapana. Kati taas oli kirjoittanut omansa kolme kertaa erilaisille yleisöille: kouluun, nuorisokotiin ja perhekotiin. Hän kertoi kirjoittaneensa sen joka kerta samalla tavalla, koska ei jaksanut kirjoittaa kaikkea.

Elämäkerran kirjoittaminen voi aikuisten ohjaamissa käytännöissä muuttua rutiiniksi, jossa oman tarinansa joutuu kirjoittamaan yhä uudestaan, koska se kuuluu koulussa ja lastensuojelussa käytettäviin työmenetelmiin. Menetelmällisestä toistosta voi kuitenkin jäädä puuttumaan kaikki elämäkerralliselle työskentelylle asetetut sosiaaliset tavoitteet. Elämäkerrallisessa työskentelyssä on tavoitteena liittää oma tarina

muiden tarinoihin (Bardy & Barkman 2005). Päivi Känkäsen (2004, 215) mukaan omaelämäkerrallisen työskentelyn tulisi oman elämän ymmärtämisen lisäksi syventää nuoren ja aikuisen välistä vuorovaikutussuhdetta, luoda yhteistä sosiaalista tilaa ja yhteenkuuluvuutta yksinäisyyden sijaan. Keskusteluissamme yhteenkuuluvuus ja yhteinen sosiaalinen tila näkyivät lastenkoti-aikana 1990-luvun lopulla kuvatuissa retkivideoissa ja Katjan valokuvissa, jotka kuvaavat hänen elämäänsä 1980-luvun alkupuolelta itsenäistymiseen asti.

Valokuvat: ”Tohon on äiti kirjottanu”

Barbara A. Misztalin (2003, 24) mukaan suullisessa perinteessä säilyy yhdessä muistelu. On erilaista kuulla tarinoita itsestä kuin lukea niitä tai katsella kuvia. Kirjoitetussa ja kuvallisessa dokumentissa menneisyys fragmentoituu ja pysähtyy hetkiin. Se on poistettu elävästä muistista ja siirretty tekstiin tai kuviin, mutta siitä voi silti tulla yhteinen ja jaettu. Valokuvien katselu ja niistä käyty keskustelu oli tapaamisissamme pääsääntöisesti myötämielistä katselua ja keskustelua.

Tuija: No ooks sä valokuvannu sitte, ku sä sanoit, et sulla oli kamera ihan pienestä pitäen?

Kati: En tai en ainakaan pitkään aikaan.

Katja: Hei Kati, et Katista ainakin huomaa sen, et mä tarviin paljon enemmän semmost konkreettista, et kirjottamista ja valokuvia ja sä ehkä pärjää enemmän sillai et vaan on. (H1)

Katin ja Katjan ero valokuvien kautta elämän dokumentoijina tuli ymmärretyksi elämän erilaisuutena ja rikkautena, jossa kiinnostus valokuvaamisen vaihtelee elämän eri kohdissa. Katjan huomio dokumenttien erilaisesta merkityksestä hänelle itselleen ja Katille selittyi myös sillä, että Kati tapasi sukulaisiaan keskustelujen aikaan päivittäin. Katjalla ei ollut siihen mahdollisuutta. Kuten Misztal (2003, 19) toteaa, ovat varhaisimmat muistomme usein toisten kertomia. Muis-

tot ovat päällekkäisiä tarinoita narratiivisessa ympäristössämme, joka värittää muistojemme tyylin, värin ja sisällön.

Vaikka meillä ei ollut keskusteluissa läsnä yhtään dokumentteja kirjoittanutta työntekijää tai valokuvissa ja videoilla esiintyneitä lapsia ja aikuisia, niin meillä oli läsnä muistomme näistä ihmisistä, jotka välittyvät kuvien kautta ja pienistä teksteistä, joilla muistoja kannatellaan.

Katja: Tohon on äiti kirjottanu. Se kirjotti aina hirveesti valokuvien taakse. Oon mäkin kirjottanu aina jotain.

Tuija: mmmm

Katja: Se on ihan hyvä, ku sit tietää ketä niissä on.

Tuija: Martta-äiti.

Katja: Niin, ku kirjottaa itestäänkin kaikki tiedot.

Tuija: Niin, ku tässä sanotaan, et *”Tässä kuvassa on Heikki 7v. ja Katja 1 v. ja Pertti-isä ja Martta-äiti”*. Se on jotenkin kaikille niille, joita asia kiinnostaa myöhemmin. (H4)

Valokuvat asettuvat aikaan ennen lastenkotiin tuloa, siellä asuessa ja sen jälkeen. Äidin kuoltua valokuvia oli jaettu isoveljen kanssa ja hän oli saanut niistä ehkä suurimman osan. Valokuvia katsellessamme jaoimme sen hiljaisuuden, joka näkyi kuvissa muutoksena äidin olemuksessa. Valokuvissa näkyi myös kulttuurinen tapa olla valokuvassa ja kuvata erilaisia hetkiä elämässä. Suuri osa kuvista liittyi kesäisiin lastenkodin, oman suvun tai koululuokan retkiin sekä Suomessa että ulkomailla.

Katjalla oli kuvia myös lastenkodin arjesta, muista lapsista ja joistakin työntekijöistä. Valokuvissa lastenkoti ei poikkea mistään muusta kodista eivätkä lapset ja aikuiset muista lapsista tai aikuisista. Pelkkää valokuvaa katselemalla ei muodostunut minkäänlaisia erityismerkityksiä lastenkodista vaan ne täytyi tuoda keskusteluun kuvan ulkopuolelta, kuten Katja oli tehnyt kirjoittaessaan kuviin reunahuomautuksia.

Tuija: Sä oot kirjottanu marginaaliin, et **”Lastenkodin normaalielämää.”**

Katja: Joo, niin oon.

Tuija: Mut kylhän tää valokuviss näyttää ihan normaailta.

Katja: Niin kyl tää näyttää.

Tuija: Eiks näytä.

Katja: Ku kattoo eikä tiedä niin näyttäis.

Tuija: Näishän ihmiset on semmosia, ku ne valokuvissa on. Pikkusen vaivautuneita tai näyttää kieltä tai vähän poseeraa tai vähän enemmän tai on yllätetty. (H4)

”Kun kattoo eikä tiedä niin näyttäis” kertoo kuitenkin sen, että kuvien ympäristö ei ole mikä tahansa koti. Kuvat vähän poseeraavista tai vaivautuneista lapsista ja aikuisista voisivat toki olla mistä tahansa. Jos kuvia tutkisi ulkopuolisena, ei niistä avautuisi samoja merkityksiä kuin mitä kuvanottajalla ja kuvassa olevalla liittyy näihin hetkiin.

Keskustelimme myös siitä, miten lastenkodissa eletystä lapsuudesta voi kertoa nykyisille kavereille. Kuten Brunner (1991, 17) toteaa, omaelämäkerrallinen kerronta on riippuvaista mahdollisuudesta liittää oma tarina osaksi muiden tarinoita. Se on liitettävä osaksi jatkumoa, joka on konstruoitu toisten tarinoista ja jaetusta sosiaalisesta historiasta ja jonne voimme paikantaa itsemme ja oman henkilökohtaisen jatkuvuutemme. Lapsuudesta puhuminen arkisissa tilanteissa on sosiaalinen tapa lisätä yhteenkuuluvuutta ihmisten välillä. Kati ja Katja totesivat lapsuuden lastenkodissa tulevan puheeksi jossakin vaiheessa, mutta silloin on vaikea tietää miten toiset siihen suhtautuvat ja sen ymmärtävät. **”Siin on sellain pien asenne sitä kohtaan. Tavallinen kotihan se mulle on ain ollu, mut ei muut sitä ymmärrä, jotka ei siel oo ollu.”** (Katja H2.) Katja kertoi, että kun kaverit kertovat käyneensä lapsena jossakin, niin hänkin saattoi toisinaan sanoa, että siellä käytiin ”lastenkodin kanssa”.

Retkikuvissa näkyivät retkien rasitukset, väsymys ja pienet ilot. Minulle niissä näkyivät myös lapset, jotka muistin tai olin unohtanut. Valokuvia katsellessa yhdessä muistaminen ei ollut äänestä vaan hiljaista myhäilyä.

Tuija: Nää on söpöjä.

Katselemme kuvaa auton takapenille turvavöihin nukahtaneesta Timo-pojasta.

Katja: Niin.

Tuija: Shewits-patukka.

Kati: nauraa. . .

Katja: Tiukasti kourassa.

Tuija: . . .niin tiukasti kourassa. Muut on varmaan syöny jo omansa.

Seuraavassa kuvassa ryhmä lapsia ja aikuisia seisoo bussin vieressä syömässä jotakin.

Tuija: Perinteinen Lintsi -reissu. Kukas tää on?

Kati: Aapo.

Tuija: Niin niin. Ja sit on mehutauko. Perinteinen. Vai onko ollu oikeen limsaa mukana?

Katja: Kyhän siel oli aina limsaa mukana. Se oli juhla hetki.

Tuija: Niin. Kiva, ku on ollu siedettävä ilma. (H4)

Pystyimme muistamaan retkien tunnelman, joka välillä oli ainutkertaista, mutta toisinaan vuodesta toiseen toistuvaa saman retkikaavan, ”juhla-limsan”, toistoa, jossa sään vaihtelu on ollut keväisen huvipuistoretken suurin yllätys. Valokuvia katsellessamme keskustelusta ja kerronnasta tuli lyhyttä ja toteavaa, mutta keskustelun ja muistelun sävy oli lämmin, hyväksyvä ja myötämielinen suhteessa valokuvien otajiin ja niissä esiintyviin lapsiin, nuoriin ja aikuisiin.

Itse otetut tai muilta saadut valokuvat ovat tapa dokumentoida omaa ja yhteisön elämää, elämän tapahtumia, paikkoja ja niitä ihmisiä, jotka liittyvät omaan elämään ja joiden kanssa on yhteinen menneisyys.

Tuija: Hmmm. . . Ku kättelee näitä kuvia Roomasta ja Italiasta ja sä oot luokan kanssa siellä, niin näissä kuvissa se elämä rakentuu niin monesta muustakin asiasta ku lastenkodista.

Katja: Mä liikuin aika paljon muissa porukoissa. Eihän me sit enää tehtykään Lastenkodista mitään retkiä tai matkoja. (H4)

Katjan valokuvat kertovat sekä hänen oman elämänsä muutoksesta, itsenäistymisestä että lastenkodin toiminnallisista muutoksista ja yhteisöllisyyden rapautumisesta, jossa pitkät yhteiset matkat muuttuivat päivän retkeiksi, joita työntekijät voivat tehdä työpäivänsä aikana.

Villit videot: ”Et kaikki huutaa, mut ei siel kukaan itkeny”

Katilla ja Katjalla oli myös kopioita lastenkodin retki- ja juhlavideoista. Katja kertoi, että ensimmäiset videot joita kuvattiin, olivat aikuisten kuvaamia ja hyvin jäykkiä. Videointi on tapa dokumentoida yhteisön ”huippuhetkiä” ja toimia näin yhteisöllisen muistin kannattelijoina. Koska videointi oli aika uusi tapa dokumentoida lastenkodin elämää ja tapahtumia, siihen sisältyi julkilausuttuja sosiaalisia sääntöjä, joita muistelimme yhdessä. Erityisen tärkeää retkivideoissa oli, että kaikki mukana olleet piti saada kuvaan ainakin kerran ja ehkä myös kertomaan omista kokemuksistaan tai tunnelmistaan. Videot pitivät sisällään pieniä haastatteluja, joihin sekä haastattelija että haastateltava suhtautuivat vaihtelevalla vakavuudella. Osin videot muistuttivatkin dokumentaarista kuvausta, mutta ne olivat tyyliltään myös videopäiväkirjamaisia, joissa kuvaaja kertoi itse kameran edessä retkitunnelmiaan. Videoissa dokumentaarinen asiatyyli muuttui välillä lasten väliseksi sanailuksi tai riehakkaaksi pelleilyksi ja karnevalisoinniksi.

Tyylilajin muutos tulee näkyviin Katin ja Katjan teini-ikäisinä yhdessä kuvaamissa videoissa, mutta erityisesti yhdessä pääasiassa Katin kuvaamassa videossa talvilomaretkeltä. Video oli herättänyt jälkepäin närkästystä erityisesti niissä aikuisissa, jotka eivät olleet retkellä mukana ja he olivat vaatineet, että se pitää tuhota. Yhteis-

sölliselle muistamiselle on tyypillistä myös unohtamisen vaatimus, jos tietyt tarinat uhkaavat yhteisön käsitystä itsestään ja ”kunnian päivistään” (ks. Misztal 2003, 16–17). Tämä oli ainoa muistamamme työntekijöiden kiivas vastustus, joka liittyi käsittelemäämme dokumenttimateriaaliin. Pohdimme yhdessä sitä, mikä videossa oli niin merkittävää ja poikkeavaa, ettei sitä olisi saanut säilyttää. Katjan mielestä video oli jopa niin tylsä, ettei hän ollut koskaan aiemmin jaksanut katsoa sitä kokonaan, sillä häntä itseään eivät kuvausajana kiinnostaneet lastenkodin tapahtumat. Samaan aikaan, kun muut olivat retkellä, oli Katjalla vanhojen tanssit. Kuitenkin yhdessä katsellessa videon merkitys menneen ilmapiirin, ihmisten välisten suhteiden, erilaisten äänien ja kosketusten kuvaajana korostui.

Tuija: Jos aattelee sitä, et kenest se antaa huonon kuvan tai ei oikeestaan minkäänlaista kuvaa niin aikuisista, jotka on kauheen passiivisia. Katja: Niin, mut eihän siinä paljon oo aikuisia. Tai en mä tiä onko se huono kuva? Ei ne oo sen kummempia, ku muutenkaan.

Tuija: No niin. Mikä siinä on sitten, et mitä siinä on niin hankalaa, et se ois pitänyt tuhota? Miettikääs nyt.

Katja: Mä aattelen, et ainoo siin ois toi kielenkäyttö, et jos joku vanhempi näkis, et mitä siel on lastenkodis, et retuutetaan pienempiä ja huudetaan, et saatanan paska-aivo. Niin se vois olla. Et antaaks se nyt kasvatuksesta oikeen hyvän kuvan? Et kaikki huutaa, mut ei siel kukaan itkeny.

Tuija: Niin, ei siel kukaan itkeny. Eikä siel aikuisetkaan näyttäne voivan kovin huonosti.

Katja: Niin, ei siin aikuisetkaan hermostunu.

Tuija: No ei. Ne aikuiset, ketkä siel on ollut paikalla, niin ne näytti ihan lepposilta.

Katja: Eihän se todellisuus kumminkaan ihan tollasta ollu, mut retkillä oli aina vähän tollasta. Tai sattuhan sitä semmosia päiviä, et oli tollasta ihan oikeesti, mut kun oli kouluajat ja kaikki niin eihän se sillon. (H5)

Video määrittyy hankalaksi lasten ja aikuisten välisen vuorovaikutuksen ja lastenkodissa annetun kasvatuksen kuvaksi oletetun yleisön, vanhempien, vuoksi. Tapahtumat määrittivät yhteisessä keskustelussamme kuitenkin poikkeustilailmapiiriksi, jossa lasten huudosta ja melskeestä huolimatta pystyttiin säilyttämään jonkinlaiset henkilökohtaisen koskemattomuuden rajat, sillä kukaan ei itkenyt.

Katille videolla oli oma merkityksensä, koska siinä on poika, johon hän oli ihastunut ja jonka kanssa hän seurusteli. Nuorten välinen ihastuminen ja erityisesti seurustelu eivät olleet lastenkodissa suotavia, mutta eivät myöskään kiellettyjä. Toisin kuin muissa dokumenteissa videolla tulee näkyväksi sukupuoli ja kiinnostus toisesta sukupuolesta. Toisessa retkivideossa Kati ja Katja kuvaavat ohikulkevaa miestä ja Kati toteaa, että "se on varmaan pedofiili". Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat lastenkotiympäristössä vaikeasti sanoiksi puettavia aiheita, joka on myös joskus "aikuisten kesken sellasta".

Tuija: Siis näkyyhän se, et tunnistaa, et toinen on mies ja toinen on nainen?

Katja: Niin näkyyhän se.

Kati: Onneks näkyy.

Katja: Tai sekin kai riippuu vähän ihmisestä, et välillä on aikuisten kesken sellasta... sellasta...

Tuija: Sellasta?

Katja: ...niin

Tuija: ...sanailua...jännitettä...

Katja: Jännitettä on aika hyvä sana.

Tuija: No, sit ku mä oikein virittäydyn tähän aiheeseen, ni sithän siel oli yhel videol mainittu nää pedofiilit?

Katja: No, kyl ne oli aika hurjii, ne meidän videot.

Kati: Niin.

Tuija: Emmä tiedä, et hurjii. Vai onks se sellanen asia, joka pitää ottaa huomioon?

Pitkä hiljaisuus

Tuija: Onko tää semmonen aihe, josta voi keskustella?

Katja: Joo keskustele vaan.

Kati: Ihan rauhassa. (H6)

Aihe osoittautui mahdollomaksi keskusteltavaksi, sillä se oli joko sosiaalisesti liian sensitiivinen tai suhteessa muihin merkityksiin täysin toissijainen. Ehkäpä elämästä voi ja pitääkin välillä kertoa "hurjasti" eikä sillä ole sen suurempaa merkitystä kuin, että se on hauskaa. Videolla lapset kertoivat seksuaalisuudesta karnevalisoiden sitä sekä ruumiillisesti eleillä ja ilmeillä että liioitteleamalla puheessaan sekä uhkia että mahdollisuuksia, mutta keskustelua tästä aiheesta voitiin haastattelutilanteessa käydä vain sanoja hapuillen. Kerronnassa on jotakin samansuuntaista kuin mitä Honkatukia, Nyqvist ja Pösö (2006, 221) toteavat liittyvän nuorten ryhmähaastatteluihin heidän kertoessaan väkivallasta. Vahva puhe dominoi haastatteluissa määrällisesti. Vahvaa puhetta luonnehtii kerronnan yksimielisyys ja puhumien helppous. Heikko puhe taas ilmeni salaisuuksina ja vaikenemisenä. Salaisuuksiin liittyy epävarmuutta siitä, miten paljon tietystä aiheesta voi puhua ja vaikenemiseen taas se, että tietystä aiheesta ei puhuta ollenkaan.

Päätelmät

Asetin artikkelini tavoitteeksi ensinnäkin laajentaa sosiaalityön tutkimuksen tiedontuotannosta ja dokumentoinnista käytävää keskustelua ja toiseksi tarkastella yhdessä tutkimisen menetelmää käyttäen kahden lapsuutensa lastenkodissa asuneen nuoren naisen kanssa heidän elämästään kertovia dokumentteja. Analyysissä nostin esille hetkiä tiedon todeksi määrittelystä eli myötämielisyydestä, vastustuksesta eli kiistämisestä ja hämmennyksestä suhteessa erilaisiin dokumentteihin.

Tutkimukseni on paikallinen ja siinä tutkitut dokumentit kertovat 1980–90-luvuista ja yhdestä lastenkodista. Dokumenttien analyysissä olen tehnyt jaottelun yhtäältä institutionaalisin doku-

mentteihin ja toisaalta oman ja yhteisön elämän dokumentointiin. Tällä jaolla pyrin laajentamaan sosiaalityön dokumentoinnin ja tiedontuottamisen ymmärrystä. Kun pohditaan erityisesti lastenkotien dokumentoinnin kehittämistä, tulisi olla tietoinen siitä, että on olemassa muitakin merkittäviä dokumentoinnin lajeja asiakaskohdattaisen asiakirjakirjoittamisen lisäksi.

Sosiaalityön ja erityisesti lastenkotien dokumentointikäytäntöjen asiakaslähtöinen pohdinta voi lisätä sellaisia kerronnan muotoja, jotka voivat auttaa lastenkodissa asuvia ja asuneita lapsia ymmärtämään paremmin elämäänsä ja johtaa voimaantumiseen. Jos olisimme lukeneet yhdessä vain institutionaalisia dokumentteja, joissa kuvataan lasta lastenkodin ajassa ja tilassa ja mahdollisesti myös mitataan "edistymistä", kertomus lastenkodista ja myös itsestä olisi ahdas. Yhdessä muistellessa ja keskustellessa tähänkin kerrontaan tuli mukaan myötämielisiä ja helliä muistoja ihmisistä tekstien takana. Jos taas olisimme rakentaneet keskustelujamme ainoastaan valokuvien ja videoiden kautta, kerronnassa olisivat korostuneet hiljaisen myötämielisyyden hetket, joissa oma tarina rakentuu osaksi suvun, lastenkotiyhteisön, aikuistuvan ikäpolven tarinaa ja jossa muistetaan myös käydyt kamppailuja sosiaalisesti sopivista muistoista ja unohtamisesta kuten aikuisille syystä tai toisesta kiusallinen retkivideo osoitti.

Dokumentit, niin institutionaaliset kuin henkilökohtaisetkin, ovat aina fragmentaarista kerrontaa, jossa kertoja valikoi sen, mitä hän kertoo ja miten hän kertoo. Yksilöllinen kerronta on mahdollista vain sosiaalisen sisällä, jonka normit ja rakenteet sääntelevät kerrottua ja sen tarkoituksia. Kerronnalla ravistellaan välillä myös sosiaalisesti sopivan kerronnan rajoja. Sosiaalityön käytännöissä ja myös tutkimuksessa tulisi olla tietoisempi näistä sosiaalisista rakenteista, niiden muutoksista ja vaikutuksista. Kati ja Katja ovat tutustuneet asiakirjoihinsa 2000-luvulla, jolloin niitä koskeva lainsäädäntö ja asiakirjahal-

linto ovat muuttuneet asiakkaille avoimemmaksi ja yksityisyyden suojaan nähden tiukemmaksi. Nykyisissä äärimmilleen viedyissä tietosuojan ja huoltajien lupaan perustuvissa valokuvauskäytännöissä lapsen esiintyminen ryhmäkuvassa tai toisen lapsen albumissa saattaa muodostua lastenkodissa sellaiseksi ongelmaksi, jonka seurauksena tällaisia kuvia ei enää oteta.

Yksilöllistyvät dokumentointikäytännöt voivat äärimmilleen vietynä kokonaan syrjäyttää tai poistaa yhteisöllisen dokumentoinnin ja muistin ja muuttua unohtamisen käytännöiksi, jolloin vuosien lastenkotiajalta ei olekaan enää yhtään valokuvaa itselle tärkeistä tapahtumista tai ihmisistä. Lastenkotien dokumentoinnin tulisi tarjota lapsille ja aikuisille mahdollisuuksia sekä lastenkodissa asuessa että sen jälkeen yhdessä muisteluun ja kohtaamiseen, jossa oma elämä voidaan kertoa osaksi muiden tarinoita ja osaksi kulttuuria oman jatkuvuuden säilyttämiseksi. Tähän tarkoitukseen asiakirjadokumentointi on liian kapeaa.

Viitteet

¹ Lainsäädäntöön asiakkaan oikeuksista ja säädöksiin asiakastietojen tuottamisesta ja hallinnasta sekä kunnallisissa että yksityisissä laitoksissa voi tutustua www.tietosuoja.fi -sivuston kautta. Tässä tutkimuksessa näkökulma dokumentteihin ei ole juridis-hallinnollinen.

Kirjallisuus

Bardy, Marjatta, Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (toim.) (2000) *Elämäni tarina*. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Helsinki: Stakes.

Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) *Omat ja toisten tarinat*. Ihmisyyttä vaalimassa. Helsinki: Stakes.

Bruner, Jerome (1991) The narrative construction of reality. *Critical Inquiry* 18 (1), 1-21.

Eronen, Tuija (2004) *Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä*

- lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkertoissa. *Janus* 12 (4), 359–378.
- Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) 2006 *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Gubrium, Jaber F & Holstein, James A. (2003) *From the Individual Interview to the Interview Society*. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein. (toim.) *Postmodern Interviewing*. Thousand Oaks: Sage, 21–49.
- Heino, Tarja (1997) *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Heino Tarja & Pösö Tarja (2003) *Tilastot ja tarinat lastensuojelussa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (6), 584–597.
- Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2006) *Rikokset nuorten ”juttuina” – narratiivisen lähestymistavan mahdollisuuksia*. Teoksessa Päivi Honkatukia ja Janne Kivivuori (toim.) *Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221, Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66, Nuorisosaian neuvottelukunta, julkaisuja 33, 211–234.
- Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) (2005) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes.
- Josselson, Ruthellen (1995) *Imagining the Real. Empathy, Narrative and the Dialogic Self*. Teoksessa Ruthellen Josselson ja Amia Lieblich (eds.) *Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives. Volume 3*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 27–44.
- Josselson, Ruthellen (2004) *Nimeämistä, tunkeilua ja vallankäyttöä? Toisten elämän kirjoittamisesta*. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen ja Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 292–305.
- Karnik, Niranjana S. (2001) *Between Victim and Victimizer: The Narrow Corporeal Path of Being a Foster Child*. *Children and Youth Services Review*. 23 (9/10), 743–759.
- Kekoni, Taru (2004) *Koulukoti kertomuksena*. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni ja Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43, 331–352.
- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta*. Tutkimuksia 150. Helsinki: Stakes.
- Känkänen, Päivi (2004) *Hämärän peitto. Ilmaisutaidot ja tarinat aikatilan tekijöinä nuorten kanssa tehtävässä työssä*. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni ja Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43, 214–235.
- Kääriäinen, Aino (2003) *Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka*. *Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia* 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kääriäinen, Aino (2005) *Dokumentointi tiedonmuodostuksena*. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund ja Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia –kustannus, 159–171.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) *Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet*. *Janus* 15 (4), 316–332.
- Misztal, Barbara A. (2003) *Theories of Social Remembering*. Maidenhead Philadelphia: Open University Press.
- Morgan, Steve (2000) *Documentary and Text Analysis: Uncovering the Meaning in a Worked Example*. Teoksessa Beth Humphries (ed.) *Research in Social Care & Social Welfare. Issues and Debates for Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 119 – 131.
- Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996) *Dokumentoitu lapsi - Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Aiheita 4*. Helsinki: Stakes.
- Plummer, Ken (2001) *Documents of Life 2. An Invitation to a Critical Humanism*. London: Sage.
- Prince, Katie (1996) *Boring Records? Communication, Speech and Writing in Social Work*. London and Bristol: Jessica Kingsley Publishers.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.

- Pösö, Tarja (2005) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta.* Helsinki: Stakes, 118–135.
- Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto.* Tampere: Vastapaino. 65–82.
- Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1183. Tampere: Tampere University Press.
- Riessman, Catharine Kohler (ed.) (1994) *Qualitative Studies in Social Work Research.* Thousand Oaks, California: Sage.
- Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Shaw, Ian & Gould, Nick (2001) *Qualitative Research in Social Work. Introducing Qualitative Methods.* London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Stanley, Liz (1992) *The Auto/Biographical I; Theory and Practice of Feminist Auto/Biography.* Manchester: Manchester University Press.
- Syrjälä, Leena, Estola, Eila, Uitto, Minna ja Kainisto, Saara-Leena (2006) Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 181–202.
- Tee, Stephen R. & Lathlean, Judith A (2004) The ethics of conducting a co-operative inquiry with vulnerable people. *Philosophical and ethical issues. Journal of Advanced Nursing.* 47 (5), 536–543.
- Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa: elämäntila lastenkodissa ja sairaalassa.* Helsinki: Helsinki University Press.
- Whitmore, Elizabeth (2001) 'People Listened to What We Had to Say': Reflections on an Emancipatory Qualitative Evaluation. Teoksessa Ian Shaw and Nick Gould (eds.) *Qualitative Research in Social Work. Introducing Qualitative Methods.* London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 83-99.
- Wilkins, Paul (2000) Collaborative Approaches to Research. Teoksessa Beth Humphries (ed.) *Research in Social Care & Social Welfare. Issues and Debates for Practice.* London: Jessica Kingsley Publishers, 16-30.
- Virokannas, Elina (2007) Sattumukset ja tutkimusprosessi. Teoksessa Merja Laitinen, Elina Virokannas, Kirsi Juhila, Ilse Julkunen ja Antti Karisto: Suuniteltua ja sattumaa. Väitöskirjojen synty sosiaalityön jatkokolustusryhmässä. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 41–63.
- Överlien, Carolina (2004) *Girls on the Verge of Exploding? Voices of Sexual Abuse, Agency & Sexuality at a Youth Detention Home.* Linköping: UniTryck.